

Kenneth D. Alpern (Ed.)

## THE ETHICS OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGY

Oxford University Press,  
New York – Oxford, 1992, 354 str.

Naivna su vjerovanja da ljudi neće ponoviti grijehе zbog kojih su već prognani iz raja. Razvoj humane genetike samo je još jedan dokaz za takvu tvrdnju.

Zamislimo da je Evino ime Mary Beth Whitehead, a Adamovo William Stern. Vrijeme nije biblijsko nego je godina 1985, a mjesto radnje nije rajski vrt nego *Infertility Center of New York*. William je odlučio imati dijete sa svojom ženom, ali tako da njegovo sjeme nosi Mary Beth Whitehead te da nakon poroda dijete pripadne njemu i njegovoj supruzi. Ugovorna vrijednost te transakcije bila je 10.000 američkih dolara. Tada počinju komplikacije. Nakon rođenja djeteta nazvanog Baby M., Mary Beth Whitehead, »majka-surogat«, odbija predati novorođenčę roditeljima »naručiocima«. Nakon pune tri godine sudskih rasprava *New Jersey Supreme Court* odlučuje da Baby M. pripada Williamu Sternu i njegovoj ženi, dok Mary ostaje legalna majka s pravom da posjeti dijete jednom na tjedan. To je samo jedan od kompliciranih etičko-pravno-ekonomsko-sociopsihologijsko-duhovnih slučajeva koji poput gljiva rastu na plodnom tlu genetskog inženjeringa.

Slučaj Baby M. označuje situaciju kada »svi žele novorođenčę«; slučaj Malahoff uzima se kao paradigma situacije kada nitko ne želi novorođeno dijete (rođeno s teškim malformacijama); slučaj Del Zio predstavlja primjer spora s visokim odštetnim zahtjevom protiv bolnice zbog nastalih emocionalnih i »vlasničkih« šteta zbog uništenja embrija; slučaj Rios predstavlja primjer spora dviju država (Australije protiv SAD-a) oko »nasljednih

prava« embrija čiji su roditelji poginuli u avionskoj nesreći; slučaj Davis opisuje situaciju borbe oko prava na zaleđeni embrio bračnog para koji se u međuvremenu rastao.

Doista, kako biste vi u svim tim slučajevima odlučili?

U traženju odgovora na ta pitanja nastala je enormna interdisciplinarna literatura, u kojoj sociologijska produkcija, na žalost, znatno zaostaje.

Kako je uopće došlo do opisanih situacija?

Nakon otkrića Watsona i Cricka, razvoj genetike neumoljivo se kretao prema aplikaciji istraživačkih spoznaja. Bilo je samo pitanje vremena kada će liječnici, uz potporu biologa/humanih genetičara učiniti korak u nepoznato. Ovaj put nije se radilo samo o branju zabranjenog voća sa stabla spoznaje nego i o pokušaju liječnika da preuzmu ulogu stvoritelja života. Tu igru, od koje su »bogovi pali na tjemę«, otpočeli su liječnici Robert G. Edwards i Patrick Steptoe u lipnju 1978. godine, kada je rođena Louise Brown, prva beba iz epruvete (*test-tube baby*) – metodom in vitro fertilizacije (IVF-a).

To je pozadina izvanredne knjige »The Ethics of Reproductive Technology«, nastale uredničkim i autorskim naporom Kennetha D. Alperna, profesora filozofije (*DePaul University*), u suradnji s nizom respektabilnih biologa/genetičara, kemičara, pravnika, filozofa, psihijataru, teologa. Ova antologija radova želi potaknuti istraživanje normativnih i konceptualnih aspekata suvremenih tehnologijskih i socijalnih inovacija na području humane reprodukcije: in vitro fertilizacije, transfera embrija, roditeljstva na temelju ugovora, uloge majke-surogata itd.

Antologija se sastoji od triju dijelova.

U prvom su tiskani radovi koji daju kvalitetne informacije o tome što se događa na području humane genetike, biologije prirodne reprodukcije, o fiziologijskim

uzrocima i psihologijskim posljedicama neplodnosti (infertiliteta) te konačno o procedurama i tehnikama koje se primjenjuju kao »tehnike za pripomoć u reprodukciji«.

Drugi dio sastoji se od analitički usmjerenih radova koji se bave etičkim aspektima »umjetne reprodukcije«.

Treći, sociologijski najzanimljiviji, dio konstruiran je kroz odgovore na pitanja vezana uz IVF: u kakvoj je vezi ta tehnika s idejom da je dijete biološki i socijalno–psihološki nasljednik svojih roditelja? Kakvo je značenje odnosa gena i procesa gestacije na vrijednost poput one »imati djecu«? U kakvoj vezi stoji želja za djetetom s vrijednostima kao što su ljubav, zajednica, status, moć i spolno potvrđivanje? Je li važno kako je dijete stvoreno sve dok je biološki zdravo novorođenče rezultat toga procesa? Je li važno što je dijete nastalo kao rezultat civilno–pravnih ugovora i može li rađanje djece postati nekom vrstom tržišnih usluga? Treba li reproduktivne tehnologije tretirati kao dio prava na privatnost ili pak kao izvedenicu prava na sterilizaciju, kontracepciju i pobačaj?

Antologija završava s nekoliko *case studies* koji simboliziraju sve moguće zaplete socijalno–etičkog karaktera koji nastaju kao posljedica upletanja biotehnologije u prirodni ciklus ljudske reprodukcije.

Upravo na toj točki počinje pravi socijalno–ekološki problem. U osnovi svih navedenih pitanja stoji temeljni nedefinirani problem/stav suvremenog čovječanstva koji opredjeljuje i rasprave o vanjskoj prirodi: što je priroda, što je prirodno, a što neprirodno?

Zbog toga ćemo iz ove pitanjima, dilemama, polemikama i odgovorima bogate knjige izdvojiti samo socio–ekologijski aspekt. Polazeći od toga da je zadaća medicine služiti čovjeku i voditi računa o njemu kao o prirodnom biću te pomoć u svim prirodnim aktivnostima koje su usmjerene prema očuvanju vrste, S. Goro-

witz u radu »*Progeny, Progress, and Primrose Paths*« brani pravo na IVF. Suprotstavljajući se »moralnom kriteriju prirodnosti«, on izdvaja tri vida prema kojima se neka akcija može smatrati prirodnom:

1. Kada odgovara zakonima prirode;
2. Kada je lišena ljudske intervencije;
3. Kada odgovara nekim prirodnim moralnim zakonima ili nekom drugom zbiru načela ili kodu.

Komentirajući sve tri interpretacije prirodnog ponašanja u aktivnostima usmjerenim prema održanju vrste, Gorowitz piše da je osnova svih triju stajališta moralni stav ili prethodna prosudba o tome što je dobro a što loše. Takva se prosudba onda odrazuje na izbor metoda koje bismo mogli nazvati prirodnima ili umjetnima.

J. A. Robertson, u radu »*Surrogate Motherhood: Not SO Novel After All*«, smatra da reprodukcija uz pomoć majke–surogata znači otklon od naših kulturnih normi koje se odnose na reprodukciju i da se to zbog toga mnogim ljudima čini nemoralnim ili pogrešnim. Sam pojam *majka–surogat* pogrešno je primijenjen. Zapravo je majka koja uzima dijete nakon porođaja (*adoptive mother*) stvarna majka–surogat, jer ona odgaja dijete koje je rodila neka druga žena. Nasuprot tome, *Kongregacija za nauke vjere* zastupa u ime Vatikana u dokumentu »*Instruction on Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation*« radikalno drukčija gledišta. Razlike su očite već na terminologijskoj razini. Dok humani genetičari i etičari govore o »humanoj reprodukciji«, *Kongregacija za nauk vjere* upotrebljava pojam »prokreacija«. Osnova filozofije koja se zastupa u tom dokumentu jest ideja o »svetosti života«. U samom uvodu stoji: »Dar života koji je Bog Stvoritelj i Otac povjerio čovjeku poziva ga da poštuje tu vrijednost koja mu je data i da prihvati odgovornost za nju: Taj temeljni princip mora biti u središtu razmišljanja svakoga tko nastoji osvjetliti i riješiti moralne probleme što nastaju umjetnom (artificijelnom)

intervencijom u podrijetlo života i u proces prokreacije«.

Polazeći od tih kriterija, Kongregacija značajan dio događanja na polju humane genetike označuje pojmom *slippery slope*. Taj pojam opisuje situaciju u kojoj se »kola morala« počinjju kotrljati strmom nizbrdicom i više ih nije moguće zaustaviti. Takvu poziciju (ili pak još »decidiraniju«) najavljuje, čini se, i papa Ivan Pavao II u najnovijoj enciklici.

Razvoj humane genetike ne izaziva samo etičko-pravne nesporazume nego ima i svoje ekonomsko-prave implikacije u odnosima koji se uspostavljaju između »različitih roditelja«. Mnogi od tih odnosa podsjećaju na shemu otuđenja u procesu robne proizvodnje razvijenu u Marxovim »*Ekonomsko-filozofskim rukopisima*«. U roditeljstvu po ugovoru roditeljstvo i svi odnosi koji se uspostavljaju u lancu reprodukcije/prokreacije imaju svoju kupovnu i prodajnu cijenu, podvrgnuti su zakonima ponude i potražnje i svode osobe na robe, a intimne osobne odnose na oblik ekonomske razmjene. Tehnologijski vidovi humane reprodukcije (tehnologijska kontrola, dizajn, genetski make-up) imaju ovakve posljedice:

1. Svođenje embrija na materijal;
2. Svođenje privatnih i intimnih odnosa na racionalno upravljane javne tržišne akcije;
3. Prokreacija na ekonomski uvjetovanu produkciju;
4. Svođenje osoba na stvari.

Bez obzira na takve vrijednosno-etičke sporove, nepobitna je činjenica da slučajevi (ako se danas, kada je već nekoliko desetaka tisuća djece rođeno na nov način, može govoriti o *slučajevima*) »novog materinstva«, »novog djeteta« (*test-tube baby*) rođenog posredstvom IVF-a, »nove uloge oca« (otac donator tzv. AID tehnikom – *Artificial insemination by donator*) i »nove obitelji« (multigenetički i civilno-pravno zasnovana obitelj koja uključuje različite genetičke linije) izražavaju nas-

tajanje potpuno novih i nepoznatih socijalnih odnosa i imaju snažne sociologijske implikacije.

Pogledajmo implikaciju tih promjena na ulogu majke. Nova situacija vodi do mehaničkog razdvajanja uloge majke unutar nekad integralne obitelji i nastajanja triju različitih/razdvojenih uloga majke:

1. Genetičke,
2. Gestacijske,
3. Socijalizacijsko-odgajateljske.

Razdvajanje tih uloga ima nepredvidive posljedice za tradicionalni kulturni sklop u kojem se i majka i otac i dijete u biologijsko-gestacijskom lancu podređuju jednoj vrsti uloga, a u adoptivnom se moraju ponašati prema tradicijski definiranim pravilima. Procvat novih tehnologija, u kojima IVF ili AID znače samo prvu fazu, omogućuje takve kombinacije u kojima pri nastanku jednoga djeteta sudjeluje pet osoba:

- a) genetski otac
- b) genetska majka
- c) gestacijska majka
- d) socijalizacijski/adoptivni otac
- e) socijalizacijska/adoptivna majka

Ovu recenziju završit ćemo povijesno-literarnom paralelom kroz interpretaciju Biblije. G. Corea u radu *The Mother Machine* prenosi interpretaciju sheme bioreprodukcije/prokreacije koju je razvio J. Fletcher, stručnjak za pitanja medicinske etike s *Virginia School of Medicine*. Prema njezgovoj interpretaciji, rađanje u Postanku također nije slijedilo uobičajeni kulturni obrazac i uloge koje unutar njega pripadaju ženama i muškarcima. Bog Otac bio je zapravo prva majka. On je stvorio Adama iz gline. Tada je Adam postao drugom majkom, rađajući Evu, dok je Bog bio u ulozi ginekologa-poroditelja. Tek u trećoj fazi pojavljuje se Eva kao majka, rađajući Kaina i Abela. Jedina je razlika u tome što u vremenu stvaranja nije bilo pravnika i etičkih odbora.

Stjepan Orešković